

Mutlu ADAK

(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Adnan Menderes Üniversitesi, Rektörlük,
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, Aydın,
Türkiye
Department of Atatürk's Principles and
Revolution History, Rectorate, Adnan Menderes
University, Aydın, Türkiye
mutlu.adak@adu.edu.tr

Geliş Tarihi/Received 07.05.2024
Kabul Tarihi/Accepted 21.05.2024
Yayın Tarihi/Publication Date 31.05.2024

Atıf:

Adak, Mutlu. "Orta Çağ'da Anadolu'nun
Parlayan Merkezlerinden Biri: Bayburt".
Ahbar, sy.1 (Mayıs 2024): 1-11.

Cite this article:

Adak, Mutlu. "Bayburt: One of the Shining
Centers of Anatolia in the Middle Ages".
Ahbar, no.1 (May 2024): 1-11.

Orta Çağ'da Anadolu'nun Parlayan Merkezlerinden Biri: Bayburt

Bayburt: One of the Shining Centers of Anatolia in the Middle Ages

Öz

Bu çalışmada Anadolu'nun Orta Çağ'da dikkat çeken kentlerinden biri olan Bayburt ele alınmıştır. Orta Çağ'da dönemin kaynaklarında ve seyyahların anlatılarında yer alan Bayburt kentinin ve çevresinin özellikleri hakkında bilgi verilmiştir. Kentin ve çevresinin Orta Çağ'daki coğrafi, tarihî, siyasi, kültürel ve ekonomik durumu hakkında bilgi verilmiş ve Bayburt'un öne çıkan özellikleri vurgulanmıştır. Özellikle Türk fethinden sonra Bayburt'un ve çevresinin gelişme gösterdiği kaynaklara yansıdığı belirtilmiştir.

Çalışmada ulaşılan sonuç Bayburt'un XI.-XV. yüzyıllar arasında Anadolu'da tarım, hayvancılık, maden, ulaşım, transit ticaret, kültür ve güvenlik açısından önemli kentler arasında olduğudur. Bu coğrafi konum ve özellikleri ile kent Anadolu'da Orta Çağ'ın gelişimiyle dikkat çeken merkezlerinden biri olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Orta Çağ, Anadolu, Bayburt, Bayburt'un Tarihî Coğrafyası.

Abstract

This study focuses on Bayburt, one of the remarkable cities of Anatolia in the Middle Ages. In the Middle Ages, information was given about the characteristics of the city of Bayburt and its surroundings in the sources of the period and in the narratives of travellers. Information about the geographical, historical, political, cultural and economic situation of the city and its surroundings in the Middle Ages and the prominent features of Bayburt are emphasised.

Especially after the Turkish conquest, it is stated that the development of Bayburt and its surroundings is reflected in the sources. The conclusion of the study is that Bayburt was among the most important cities in Anatolia in terms of agriculture, animal husbandry, mining, transport, transit trade, culture and security between the XI-XV centuries. With this geographical location and characteristics, the city became one of the most remarkable centres of the Middle Ages in Anatolia.

Keywords: Middle Ages, Anatolia, Bayburt, Historical Geography of Bayburt.

Giriş

Bayburt'u konu edinen bu çalışmada kentin ve çevresinin XI.-XVI. yüzyıllar arasındaki Orta Çağ'daki durumu hakkında bilgi verilecektir. Orta Çağ tarihi ve coğrafyası hakkında bilgi veren kaynaklar incelendiğinde (o dönem için nüfus verisi mevcut olmadığından) muhtemelen 3-5 Bin nüfusa sahip küçük bir kasaba niteliğindeki kentin adı sıkça geçmiştir. Dönemin seyyahları, tarihçileri ve coğrafyacıları kentin ve çevresinin genel özellikleri hakkında bilgi vermiştir. X.-XVI. yüzyıllar arasında Anadolu'da irili ufaklı yüzlerce yerleşim yeri olmasına rağmen kaynaklar incelendiğinde genellikle 20 civarında kentin/yerleşimin adı geçmektedir. Çalışmanın odaklandığı sorun da buradan doğmaktadır. Bayburt'tan daha çok nüfusa sahip yerleşimler varken Bayburt kadar bu kentlerin dile getirilmedikleri ya da hiç bahsedilmedikleri görülmektedir. Bayburt'u bu kadar ön plana çıkaran hangi özellikleridir? Neden Bayburt Orta Çağ'da Anadolu'da önemli bir merkez olmuştur? Bu sorulardan hareketle Orta Çağ'da Bayburt ve çevresindeki siyasî, demografik, ekonomik ve kültürel durum, değişim ve dönüşüm hakkında bilgi verilerek bu dönemdeki kentin önemi ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Dönemin ana kaynaklarından ve Anadolu hakkında yapılan araştırmalardan faydalanılarak analizler yapılarak çıkarımlarda bulunulacaktır. Ayrıca tarihî coğrafya disiplini açısından da kentin coğrafi özelliklerine dikkat çekilerek Orta Çağ'da bu kentin ön plana çıkmasının coğrafi arka planı ve coğrafi nedenleri de verilecektir.

Coğrafi keşifler öncesi kervan yolları, panayır ve fuarlar ticaretin önemli unsurlarıydı¹. Özellikle Asya-Avrupa kıtaları arasında önemli ticaret yolları bulunmaktaydı. Bunlar arasında özellikle İpek Yolu ve Kral Yolu dikkat çekmekte idi. Kadim zamanlardan itibaren bu iki önemli yolun güzergahları Anadolu'dan da geçmekteydi². Bu yönüyle Anadolu tarih öncesinden itibaren ticarî, siyasî ve stratejik geçiş noktalarına sahip bir toprak parçasıdır. Bu coğrafi özelliği ile Anadolu yeryüzünün önemli merkezlerinden biri olmuştur. Kara ve deniz bağlantıları Anadolu'nun dağlarla kaplı bir fizik yapısına sahip olması nedeniyle özellikle Akdeniz ve Karadeniz için bazı geçiş noktaları ile yani geçitlerle sağlanmak durumundaydı. Gülek Boğazı, Sertavul Geçidi güneydeki, Kop ve Zigana geçitleri de kuzeydeki en önemli geçitler arasındaydı. Orta Çağ'da özellikle Avrupa-Asya arasında ticaret limanları önemli merkezlerdi. Geçitlerle bağlanan bu limanlar arasında bulunan Trabzon limanı Anadolu'nun kuzeyi için en önemli ticaret merkezlerinden biriydi³. Özellikle 1290 yılında Trabzon'da Cenevizlilerin ticaret kolonisi kurması ile birlikte Trabzon ile Avrupa arasında ticarî, siyasî ve dinî faaliyetler yoğunlaşmaya başlamıştır⁴. XII. Yüzyıldan itibaren güçlenen Cenevizliler Karadeniz'de ticarete en etkin olan devletti⁵. Trabzon ve çevresinde deniz ticaretinin yanında kara ticaretinin de var olduğu görülmektedir. Özellikle Türkiye Selçuklu Devleti zamanında Sivas ve Trabzon arasında yoğun bir ticaretin varlığı kaynaklara yansımıştır⁶. XIII. yüzyıl başlarında Karadeniz'in kuzeyinden gelen ticarî ürünler önce Trabzon limanına sonra kara yolu ile Anadolu içlerine sevk ediliyordu. Bu iller arasında özellikle Sivas ve Erzurum dikkat çekmektedir.

Çalışmanın merkezinde yer alan Bayburt'un yakın bölgesindeki diğer önemli merkez de Erzurum'dur. Erzurum ve çevresinde ilk devirlerden itibaren Urartu, Med, Pers, Sasani ve Roma gibi devletler hakimiyet kurmuştu. Özellikle Bizans İmparatorluğu zamanında Erzurum'un bulunduğu yol güzergahının önemi artmıştır. Erzurum önemli bir sınır şehriydi ve ticarî yol ağı içinde (ayrıca orduların yol şebekesi üzerinde) yer alması ile dikkat çekmekteydi⁷. Bu nedenle Bizans İmparatoru II. Theodosius zamanında kurulan kentin ilk adı Theodosiopolis olarak bilinmektedir⁸. Özellikle Moğol İstilasına kadar Anadolu'nun ve Erzurum çevresinin iktisadî yönden önemli gelişme kaydettiği Türkiye Selçuklu Devleti'nin ekonomi politikaları ile Anadolu'nun uluslararası ticaret merkezlerinden biri olduğu görülmektedir. Ancak Moğol İstilasası ile Anadolu Selçukluları çöküş sürecine girerken Erzurum ve çevresi transit bir geçiş güzergahı olarak kalmıştır⁹. Özellikle Moğol İstilasası sırasında Erzurum'un yıkıma uğradığı kaynaklara yansımaktadır¹⁰. Cahen'in de ifade ettiği gibi özellikle XIII. Yüzyılın ilk yarısında Anadolu'nun iktisadî gelişimi dikkat çekmektedir¹¹. Trabzon- Erzurum hattı ticaret ağı içerisinde önemli

¹ Murat Hanilçe, *Coğrafi Keşifler*, (İstanbul: Selenge Yay., 2022), 30 vd.

² Erdal Polat, "Kral Yolu'nun Anadolu Güzergâhı", *Erdem*, sy. 85, (2023): 91-118; Tahir Erdoğan Şahin, "İpek Yolu: Tarihsel Geçmişi, Kültürü ve Türk Dünyası İçin Önemi", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 39, sy. 67, (2020): 71-97.

³ William Miller, *Son Trabzon İmparatorluğu*, çev. Nurettin Süleymangil, (İstanbul: Heyamola Yayınları, 2007), 18-25.

⁴ İbrahim Telliöğlü, *Komnenosların Karadeniz Hakimiyeti Trabzon Rum Devleti (1204-1461)*, (Trabzon: Serander Yay., 2009), 63-64.

⁵ Telliöğlü, *Trabzon Rum Devleti*, 78-89.

⁶ Murat Keçiç, *Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler (1204-1404)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay. 2013), 27-30.

⁷ Savaş Eğilmez, *Kuruluşundan Osmanlı Fethine Kadar Erzurum*, (İstanbul: Erzurum Büyük Şehir Belediyesi Yay., 2012), 29-37.

⁸ Enver Konukçu, *Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum*, (Ankara: YÖK Matbaası, 1992), 3; Cevdet Küçük, "Erzurum", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 11, (İstanbul: TDAV Yayını, 1995), 321-329. Erzurum'a Orta Çağ'da Karın ve Kalikala isimleri de verilmişti.

⁹ Eğilmez, *Kuruluşundan Osmanlı Fethine Kadar Erzurum*, 145.

¹⁰ Gonca Sutay, *Anadolu'da Moğol İstilasının Başlangıcı ve Kadim Şehir Erzurum*, (Ankara: İKSAD Yayınevi, 2020), 140-141.

¹¹ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev. Erol Üyepazarcı, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000), 119-129.

merkezlerdi¹². Tebriz'den gelen mallar önce Erzurum'a oradan Trabzon limanına ve Sivas'a ulaşmaktaydı. Bu şekilde Anadolu'da ticaret belli merkez şehirlere bağlı bir network ağı şeklinde örgütlenip gelişmişti¹³. Moğol istilası özellikle Tebriz'in ticarî olarak parlamasına neden olmuş ve bu süreç Anadolu'da bazı şehirleri zamanla olumlu bir şekilde etkilemiştir¹⁴. Bu şehirlerden biri de bu çalışmanın konusu da olan Bayburt'tur. Bayburt Tebriz-Trabzon, Trabzon-Erzurum gibi önemli merkezlerin yol şebekesi üzerinde yer alan önemli bir konaklama merkeziydi. Bu konumu kentin Orta Çağ kaynaklarında yer almasını sağlamış bazı özellikleri ile Orta Çağ'da seyyahların dikkatini çekmiştir.

Bayburt'un Coğrafi Özellikleri ve Kentin Tarihine Etkisi

Bir kentin kuruluş yeri seçiminde savunmaya elverişlilik geçim kaynaklarının çokluğu yanında havasının temiz olması gibi faktörler önem taşımıştır. Toprak ve iklim koşullarının uygunluğu bir yerleşim yerinin kurulmasında en öncelikli noktalardan biri olmuş, bunun yanında ticaret yani ticari ilişkilerin varlığı ve yoğunluğu şehirlerin kuruluşunda ve gelişiminde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Savunma kaygısı eski ve orta çağlarda ilk öncelikler arasında yer almıştı. Bazı şehirler savunulması kolay alanlarda kurulmuştur. Bir kentin gelişiminde kritik noktalardan biri de coğrafi konumu olmuştur. Önemli yolların kavşağında veya güzergahında olması da şehirlerin kuruluşunda ve gelişiminde etkili olmuştur. Bunların dışında Orta Çağ şehirlerinin en önemli bileşenleri kale, pazar ve ibadet yerleri olmuştur. Bu bileşenlerden Kale savunmanın önemini vurgulamaktadır. Şehirler genellikle kalelerle etrafında toplanmıştır. Savunmanın önemini birçok şehrinin sonunda bulunan "burg" ekinden anlamak mümkündür¹⁵. Bayburt bu coğrafi özelliklere sahip olması ile birlikte eski zamanlardan itibaren insan yerleşimine sahne olmuş bir coğrafi lokasyon olmuştur.

Bayburt'un genel coğrafi özellikleri incelendiğinde öne çıkan özellikleri arasında şunlar ifade edilebilir¹⁶:

Bayburt ve çevresinde iklim olarak sert karasal bir iklim tipi bölgede hakimdir.

Bayburt ve çevresi yüksek dağlarla çevrili yüksek düzlüklere sahip bir coğrafyadır. Dağlık olduğu için bölgeye ulaşım Kop ve Vavuk Dağlarındaki geçitlerden yapılmaktadır. Dağlık alanlar Bayburt'un yüzölçümünün yaklaşık yüzde 45'ini kapsamaktadır. Kaynaklar da incelendiğinde bölgenin dağlık olduğu, tehlikeli engebeli yollara sahip olduğu dile getirilmiştir.

Akarsu bakımından Bayburt ve çevresi incelendiğinde Çoruh Havzası'nın yukarı kesiminde yer aldığı görülmektedir. Bayburt'ta yer alan başlıca akarsular Masat Çayı, Kop Deresi, Pulur Deresi, Lori Deresi, Haho Deresi ve Modliser Deresi'dir. Bayburt şehir merkezini de Çoruh Nehri ikiye bölmektedir.

Bayburt konum olarak bakıldığında Trabzon-Erzurum bağlantısını sağlayan bir kavşak noktası olarak dikkat çekmektedir.

Bayburt bir kale kent olarak dikkat çekmektedir. Sulak verimli bir arazi ile çevrili, sarp bir arazi üzerinde bölgeye ve bölgeden geçen ticarî yolları kontrol eden yüksek bir tepeye kale inşa edilerek stratejik bir konumda yerleşmenin yoğunlaştığı görülmektedir.

Kent merkezinin kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Kent merkezinde geniş kapsamlı bir arkeolojik kazı yapılmamıştır. Ancak yerleşim coğrafyası açısından incelendiğinde güvenlik kaygısı ile yerleşimin ilk kalede başladığı daha sonra kalenin yer aldığı tepenin güney eteklerinde yerleşimin gelişmeye başladığı tahmin edilmektedir.

Orta Çağ'da Bayburt ve Çevresinde Değişim: Türk Hakimiyeti

Anadolu'nun Türkler tarafından fethiyle birlikte siyasî, ekonomik, kültürel ve beşerî yönden önemli bir değişim ve dönüşüm yaşadığı görülmektedir. Bayburt ve çevresi de XI. yüzyıldan itibaren gerçekleşen bu fetihlerle bu değişim ve dönüşümü yaşamış önemli bir yerleşim merkezi olmuştur.

Bayburt ve çevresinin Türk hakimiyetine girmesi Saltuklular ve Anadolu Selçukluları zamanında gerçekleşmiştir. Büyük Selçuklu Devleti'nin Anadolu'ya akınlar düzenlemeye başlaması ile Malazgirt Savaşına (1071) kadar olan süreçte sürekli akınlar düzenlenerek Anadolu'da var olan Bizans İmparatorluğu'nun direniş gücü kırılmış bölge Türk fethine hazır hale getirilmiştir¹⁷. 1071 öncesinden itibaren yabancıları bu coğrafyaya Türkler, 1071'den itibaren kalıcı olarak yerleşmeye gelmiştir. Ordularının yanında sürüleri ve aileleri ile gelen Türk boy ve kavimleri Anadolu'yu XI. yüzyılın

¹² Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, 125.

¹³ Ahmet N. Özdal, "Türk Hâkimiyetinin Anadolu'ya Kazandırdığı Ekonomik İvme (XII-XIV. Yüzyıllar)", içinde *Orta Çağ'da Ticaret*, ed. Tolgahan Karaimamoğlu, (İstanbul: Selenge Yayınevi, 2022), 67-114.

¹⁴ Özdal, "Türk Hâkimiyetinin Anadolu'ya Kazandırdığı Ekonomik İvme (XII-XIV. Yüzyıllar)", 109-110.

¹⁵ Alpaslan Aliğaçoğlu ve Abdullah Uğur, *Şehir Coğrafyası*, 2. bs., (Ankara: Nobel Yayınları, 2012), 29.

¹⁶ Mutlu Adak, *Ortaçağ'da Bayburt (X.-XV. Yüzyıllar Arasında Bayburt'un Tarihî Coğrafyası)*, (Ankara: Berikan Yayınları, 2016), 13-23.

¹⁷ Claude Cahen, *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi (XI. Yüzyılın İkinci Yarısı)*, çev. Yaşar Yücel ve Bahaeddin Yediyıldız, 2. bs., (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 2021), 10 vd.

sonundan itibaren hızla yurt edinmiştir. Anadolu'nun yerli halklarının tuttuğu tarihi kayıtlarda da bu değişimin tarihî sürecini ve ayrıntılarını görmek mümkündür¹⁸. Nitekim kısa sürede hızlı gerçekleşen bu değişim ve dönüşüm XII. yüzyıldan itibaren Batılı kaynaklara yansımış Anadolu'ya "Turquia, Turchia, Turcia" yani Türkiye denilmeye başlanmıştır¹⁹.

Bayburt ilk olarak Saltuklu egemenliğinde kalacaktır²⁰. 1080 yıllarından itibaren 1202 yılında bölgenin Anadolu Selçuklu Devleti tarafından ele geçirilmesine kadar Bayburt ve çevresi Saltuklu Devleti hakimiyetinde kalmıştır. Bu süreçte Trabzon hâkimi Gabras'ın ve Danişmentliler'in Bayburt'a kadar ulaşan akınları söz konusu olmuştur²¹. Bayburt'ta Saltuklulardan kalma iki türbe de mevcuttur. Erzurum'dan sonra Saltukluların en önemli şehri Bayburt'tu²². Müstahkem bir sınır şehri olarak Bayburt'un Saltuklu haneden ailesinden bireyler tarafından doğrudan yönetildiği anlaşılmaktadır.

Trabzon Dukası Gabras, I. Haçlı Seferinin atmosferinden faydalanarak önemli bir konumda yer alan Bayburt'a bir saldırı düzenlemişti (1097-1098). Gabras'ın bu saldırısı başarıya ulaşmış ve Bayburt Kalesi'ni almayı başarmıştır. Haçlılar ile savaşların ardından Danişmendli Gümüştekin Ahmed Gazi, oğlu İsmail komutasında asker sevk ederek Bayburt çevresini Danişmendli hâkimiyetine alarak Trabzon Dukası Gabras'ı öldürmüştür²³. Bayburt ne kadar süre Danişmendli hakimiyetinde kaldığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak kısa süre kaldığı anlaşılmaktadır. Bayburt, Danişmend Gazi Destanında ismi geçen şehirler arasındadır. Gabras'ın öldürülmesi de destanda anlatılmaktadır²⁴. Bayburt'ta Danişmentliler'e ait bir esere rastlanmamıştır²⁵. Sadece Danişmend adını taşıyan bir köy bulunmaktadır.

Bayburt, Saltuklulardan sonra 1202 yılında Anadolu Selçuklu egemenliğine girecektir. Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Rükneddin Süleyman Şah 1202 tarihinde Erzurum'u almış ve Saltuklu egemenliğine son vermiştir. Bayburt'un yönetimini ise Muğiseddin Tuğrul Şah'a vermiştir²⁶.

Bayburt'un konumu nedeniyle Anadolu Selçukluları için önemli bir kent olduğu tarihi gelişmelerden anlaşılmaktadır. Anadolu Selçuklu egemenliğinde Muğiseddin Tuğrul Şah'ın ve oğlunun yönetiminde kalan Bayburt, Anadolu Selçuklularında bir sınır kenti olarak dikkat çekmektedir. Yaklaşan Moğol tehdidi karşısında gelebilecek saldırılara karşı Bayburt Kalesi tahkim edilmiştir. Ayrıca Muğiseddin Tuğrul Şah Bayburt'ta çıkan gümüşten kendi adına para da darp ettiği görülmektedir²⁷.

Ayrıca Bayburt Ulu Cami de Anadolu Selçuklu eseri olarak dikkat çekmektedir. Tahkim edilen, ticaretle zenginleşen şehirde hızla nüfus artışı bu dönemde yaşanmıştır. Kaledeki yerleşim kale eteklerine ve yeni inşa edilen Ulu Caminin etrafında gelişmeye başlamıştır.

XI. yüzyıl sonunda artık Bayburt çevresinde Bizans nüfuzu ve gücü kalmadığı bu gelişmelerden anlaşılmaktadır. Nitekim Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos (1081-1118), doğudan Türkler ve batıdan Normanlar tarafından kuşatılan devletini Selçuklu Türkleri ile 1081 tarihinde yaptığı Drakon Çayı²⁸ Antlaşması²⁹ ile Türklerle "sınır olarak Drakon Deresini" vermiştir³⁰. Bu antlaşmanın da gösterdiği gibi Bizans'ın Orta Karadeniz bölümünün ötesiyile ilişkisi Trabzon ve sahil şeridi hariç XI. yüzyıl sonunda kalmamıştır. Bu tarihlerden itibaren Trabzon ve çevresinde sadece Gabraslar ve 1204-1461 yılları arasında Komnenosların varlığı sürmüştür³¹. Bu hanedanın nüfuzu Trabzon'u çevreleyen dağları aşamamıştır. Öyle ki Moğol İstilasası devrinde Trabzon çevresine kadar birçok Türk boyu bölgeye yerleşip gittikçe kalabalıklaşmıştır³². Trabzon ve çevresi

¹⁸ Anadolu'nun siyasî, kültürel ve beşerî değişiminin Bizans, Ermeni, Gürcü ve Süryani kaynakları tarafından nasıl algılandığını ve dile getirildiğini ayrıntılı bir şekilde görmek için bk. İbrahim Telliöğlü, *Fethedilenlerin Gözüyle Anadolu'nun Fethi*, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2020).

¹⁹ Altay Tayfun Özcan, *Türkiye'nin Doğusu (Anadolu'da Türk Egemenliğinin İlk Evresi ve Türkiye Adının Ortaya Çıkışı)*, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2023).

²⁰ Faruk Sümer, *Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, 2. bs., (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1998), 32.

²¹ Adak, *Orta Çağda Bayburt*, 54-55.

²² Osman Turan, *Doğu Anadolu'da Türk Devletleri Tarihi*, 7. bs., (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2004), 56-57.

²³ Muharrem Kesik, "Danişmendli Beyliği-Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu İlişkileri (1071-1178)", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, sy. XXXIV, (2009), 123-124.

²⁴ Necati Demir (haz.), *Dânişmend Gazi Destanı*, 2. bs., (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2018), 167-168.

²⁵ Muharrem Kesik, *Dânişmendliler (1085-1178)*, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2017), 60-61.

²⁶ Turan, *Doğu Anadolu'da Türk Devletleri Tarihi*, 58.

²⁷ Adak, *Orta Çağda Bayburt*, 67.

²⁸ İstanbul Maltepe'dedir. Dragos Çayı ve Tugay Deresi de denilmektedir.

²⁹ Gülay Öğün Bezer, "Anadolu'nun Fethi ve Drakon Çayı Antlaşması'nın Bu Süreçteki Yeri", *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi* 4, sy. 12, (2014), 21-34.

³⁰ Anna Komnena, *Alexiad (Malazgirt'in Sonrası)*, çev. Bilge Umar, (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1996), 126.

³¹ İbrahim Telliöğlü, *Trabzon Rum Devleti (Komnenosların Karadeniz Hakimiyeti 1204-1461)*, (Trabzon: Serander Yayınları, 2009).

³² Telliöğlü, *Trabzon Rum Devleti*, 50-51.

Anadolu Selçuklu Devleti tarafından kuşatılmış ve bundan dolayı hareket alanı kısıtlanmış³³. Dönemin Trabzon'u hakkında kayda değer en önemli kaynak olan Panaret'in kroniği de Selçuklu ve Türk kuşatmaları hakkında bilgi vermektedir. Panaret, eserinde Türklerin 1223 yılında ilk kuşatmasını gerçekleştirdiğini, Selçuklulardan sonra Akkoyunluların 1341'de saldırdıklarını 1348'de ittifak halinde Akkoyunlu Tur Ali Bey, Ahi Ayna Bey ve Bayburt'tan Mehmed Bey'in saldırdıklarını ve yenildiklerini anlatmıştır³⁴. Saint Quentinli Simon'un da tanıklığı ile bu dönemde (XIII. Yüzyıl) Köseadağ Bozgunu'na kadar Trabzon'un Anadolu Selçuklu Devleti'nin haraçgüzarı olduğu görülmektedir³⁵. Köseadağ Bozgunu sonrası durumu değerlendiren Trabzon Rum İmparatoru I. Manuel kısa süreliğine Bayburt ve çevresini ele geçirmiştir³⁶. Bu egemenlik kısa sürmüş bölge Orta Asya'dan gelen Türkmen boyları ile dolmaya başlamış ve Bayburt tekrar Türklerin hakimiyetine geçmiştir. Böylece Bayburt'un yer aldığı doğu Anadolu topraklarında Trabzon Rum İmparatorluğu dışında kalan bölge bir Türk yurdu haline gelmiştir. Moğollar ve İlhanlılar zamanında Tebriz-Trabzon ticaret hattının canlanması dikkat çekmektedir. Köseadağ Mağlubiyeti, Anadolu Selçuklu Devleti'ni olumsuz etkilerken doğudan gelen malların Trabzon Limanı ile batıya taşınması Trabzon ve bu merkeze ulaşan yolların kavşak noktası olan Bayburt'ta transit ticaretin artmasına ve ekonomik kalkınmaya neden olmuştur³⁷. Bayburt ve çevresi incelendiğinde ve seyyahların tanıklığı dikkate alındığında bölgedeki en önemli güzergahın Erzurum-Bayburt-Trabzon hattı olduğu görülmektedir³⁸. Özellikle Erzurum ve Trabzon arasındaki güzergâhtaki güvensiz, dağlık ve engebeli arazide en güvenilir konak ve yerleşim merkezi olarak Bayburt şehri dikkat çekmekteydi.

Bayburt ve çevresinde Türk fetihlerinden sonra kayda değer tek güç olarak Gürcü Krallığı varlık göstermiştir. Gürcü Krallığı, XI. Yüzyılda Selçukluların Anadolu'ya yönelik akınlarında siyasî ve dinî meselelerle arası açık olduğu Bizans İmparatorluğu ile ittifak kurarak Selçuklu Türklerine karşı mücadele etmiştir. Ancak 1064'te Anı'nın fethiyle Selçuklu egemenliğini tanımak durumunda kalmıştır³⁹. Gürcüler kralları IV. David zamanında güçlenmiş ve adeta Hristiyanlığı koruyucusu rolünü üstlenerek Müslüman Türklere karşı zafer elde ederek 1122'de Tiflis'i Türklerden geri almayı başarmışlardır⁴⁰. Gürcüler daha sonra 1124'te Anı'yı almış, 1126, 1154, 1161, 1174 ve 1175 tarihlerinde zaferler elde ederek bölgede Bizans İmparatorluğu'nun konumuna yükselmiştir⁴¹. Böylece Hristiyan dünyasında prestiji yükselen Gürcü Krallığı Kraliçe Tamara (1184-1213) zamanında 1202 tarihinde Anadolu Selçuklu Devleti'ni tekrar mağlup ederek zaman zaman Bayburt'un da yer aldığı bölgeye akınlar düzenlemişlerdir. Bu üstünlük Harezmsahlara bölgede varlık göstermesine kadar sürmüş Harezmsahlara Tiflis'i Gürcülerden geri alması ile Gürcülerin Anadolu'ya yönelik akınları sona ermiştir⁴². Sonrasında Moğolların bölgeye hâkim olması ile Gürcülerin bölgede etkinliği silinmiştir. Sadece XIV. yüzyılın başında Bayburt ve çevresine Gürcü akınları görülmüştür⁴³.

Bayburt ve çevresinde Moğol hakimiyetinden sonra özellikle XIV. yüzyılda Akkoyunlu hakimiyetine kadar olan süreçte istikrarsız bir dönem görülmektedir. XIV. yüzyılın başından itibaren Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağılması ve doğan otorite boşluğu Bayburt'un ve çevresinin de sürekli el değiştirmesine ve çeşitli savaflara sahne olmasına neden olmuştur. Bu yüzyılın başında Bayburt-Erzurum çevresinde İlhanlı valisi Hoca Yakut'un yönetiminde görülmektedir. Bayburt'ta bu dönemde Yakutiye Medresesi'nin inşâ edildiği görülmektedir⁴⁴. Bir dönem Çobanlıların daha sonra 1343'te Eratnalılar'ın⁴⁵ kontrolüne geçen Bayburt, Eratna hakimiyetindeki Erzincan valisi Ahi Ayna Bey'in 1362 yılında öldüğü tarihe kadar onun hakimiyetinde kalmıştır. Daha sonra bu durumdan istifade eden Şebinkarahisar Beyi Pir Hüseyin Bey, Bayburt'u kontrol

³³ Tellioğlu, *Trabzon Rum Devleti*, 53 vd.

³⁴ A. Hahanov, *Panaret'in Trabzon Tarihi*, çev. Enver Uzun, (Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık, 2004), 63,71,73.

³⁵ Simon de Saint Quentin, *Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu (1245-1248)*, (Antalya: Doğu Akdeniz Kültür ve Tarih Araştırmaları Vakfı Yay., 2006), 51.

³⁶ Keçiş, *Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler (1204-1404)*, 73.

³⁷ William Miller, *Son Trabzon İmparatorluğu (1204-1461)*, çev. Nurettin Süleymançil, (İstanbul: Heyamola Yayınları, 2007), 18,

³⁸ Jakob Philipp Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, çev. Ahmet Cevat Eren, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 2011), 276-277.

³⁹ İbrahim Tellioğlu, *Orta Çağ'da Türkler Ermeniler Gürcüler*, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayını, 2019), 58-59.

⁴⁰ İbrahim Tellioğlu, *XI.-XIII. Yüzyıllarda Türk-Gürcü İlişkileri*, (Trabzon: Serander Yayınları, 2009), 72-81.

⁴¹ Tellioğlu, *Orta Çağ'da Türkler Ermeniler Gürcüler*, 61-62.

⁴² Nebi Gümüş, "Celaleddin Harezmsah'ın Gürcistan Seferleri", *EKEV Akademi Dergisi* 10, sy. 29, (Güz 2006): 155-178; Ahmet Toksoy, "Celaled-din Harezmsah'ın Gürcistan'daki Faaliyetleri", *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi* 9, sy. 1, (2007): 137-150.

⁴³ Ömer Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkisi (Güney Kafkasya 1220-1346)*, (İstanbul: Kitabevi Yayını, 2015), 159.

⁴⁴ Adak, *Ortaçağ'da Bayburt*, 82.

⁴⁵ Kemal Göde, "Eratnalılar Hakimiyetinde Bayburt", içinde *Türk Tarihinde Kültüründe Bayburt Sempozyumu (23-25 Mayıs 1988)*, (Ankara: Bayburt Hizmet Vakfı Yayını, 1994), 347-352.

etmiştir⁴⁶. Pir Hüseyin Bey'in 1379 yılında ölümünden sonra da Bayburt ve çevresi Erzincan beyi Mutahharten'in egemenliğine girmiştir⁴⁷. Kadı Burhaneddin, Akkoyunlu, Karakoyunlu ve Mutahharten mücadelelerinin sık yaşandığı bu dönemde Bayburt bazen Akkoyunlu bazen Karakoyunlu bazen de Mutahharten'in kontrolüne geçmiştir⁴⁸. XV. Yüzyılın başında bölgeden geçen seyyah Ruy Gonzalez de Clavijo, Bayburt ve çevresinin Mutahharten egemenliğinde olduğunu bildirmiştir⁴⁹. Timur'un Ankara seferine katılan Mutahharten 1403 yılında vefat etmiştir. Böylece Bayburt 1379-1403 yılları arasında Mutahharten'in hakimiyetinde kalmış, daha sonra Şeyh Ali ve Şeyh Hasan'ın kısa egemenliklerinden sonra 1410 yılında Karakoyunlu Pir Ömer'in egemenliğine geçmiştir⁵⁰. Ancak Akkoyunluların bu bölgede etkinliği önceden beri bilinmektedir. Mutahharten zamanından itibaren bölgede varlıkları görünen Akkoyunlular Erzincan Beyi ile sürekli mücadele içerisinde olmuştur⁵¹. Bu dönemde 1410-1420 yılları arasında Karakoyunlu hakimiyetinde kalan Bayburt 1420 yılında Akkoyunlu egemenliğine geçmiştir. Bundan sonra uzun bir müddet Akkoyunlu hakimiyetinde kalan bölge 1501 yılında Safevilerin kontrolüne geçmiş ve 1514 yılında gerçekleşen Osmanlı-Safevi savaşı olan Çaldıran Savaşı'ndan sonra 1514 yılında Osmanlı Devleti'nin egemenliğine girmiştir⁵². XV. Yüzyılda uzun bir dönem Akkoyunlu hakimiyetinde kalan Bayburt'ta Akkoyunlu eserleri ve türbeleri de dikkat çekmektedir. Bayburt'un Sınur (Sinor⁵³) köyünde ikamet eden Akkoyunlu'nun beylerinden Tur Ali Bey burada cami ve medrese inşâ ettirmiştir⁵⁴. Adına burada türbe yaptırılmıştır. Bayburt'un Demirözü ilçesi Gökçedere (Pulur) beldesinde de Akkoyunlulardan Ferruḥşâd Bey cami ve medrese inşâ ettirmiştir. Yeri gelmişken ifade edilmelidir ki Bayburt Orta Çağ'da Türk hakimiyetinde cami ve medreseleriyle İslam dünyasında dikkat çeken bir merkez olmuştur. Coğrafi konumu ve nüfusu ile küçük bir yer edinen bu belde Selçuklu döneminde inşâ edilmiş günümüze kalmış ender ulu camilerden birine sahiptir⁵⁵. Ulu caminin yanında inşa edilmiş ancak günümüze ulaşmayan kitabesinden de varlığı anlaşılan Mahmudiye Medresesi ve Yakutiye Medresesi gibi ilim merkezlerinin de varlığı Bayburt'un eğitim ve ilim konusunda önemli bir konumda olduğunu göstermektedir⁵⁶. Nitekim Orta Çağ'ın önemli ilim adamlarından olan Ekmeleddin Muhammed bin Mahmud'un Bayburtlu olması da şaşırtıcı değildir. Ekmeleddin Babertî meşhur Türk tıp alimi Hacı Paşa'nın ve Bedreddin Simavî'nin de hocasıdır⁵⁷.

Kaynakların Verdikleri Bilgilere Göre Orta Çağ'da Bayburt'u Öne Çıkaran Özellikler

Bayburt'un bu dönemdeki coğrafi özellikleri, beşerî, kültürel ve siyasî durumu hakkında dönemin seyyah ve yazarları tarafından dile getirilmiştir. Bu kaynaklardan İslam dünyasının Herodot'u olarak bilinen Ebu'l Hasan Ali b. Hüseyin el-Mesudî'nin (ö. 956/957)⁵⁸ günümüze ulaşan iki eserinden biri olan Murûc ez-Zeheb adlı eserinde Bayburt-Trabzon çevresi hakkında da bilgi vermiştir. Eserinde Trabzon'un deniz sahilinde olduğunu ve her yıl ticaret amacıyla bölgeden Rum, Müslüman vb. birçok milletten tacirin Trabzon pazarlarına geldiğini aktarmıştır⁵⁹. X. Yüzyılda yapılmış bu yorum Bayburt ve Trabzon arasındaki transit ticaretin yoğunluğunun eski dönemlere kadar uzandığını da göstermektedir. Trabzon hinterlandında yer alan Bayburt hem hububat ambarı hem hayvan üretim merkezi hem de Trabzon'un Anadolu ve Ortadoğu'ya açılan kapısı olarak Trabzon Liman kentinin kaderini dönem dönem bu özelliğiyle eşzamanlı olarak birlikte yaşamış ve Trabzon'un gelişimiyle Bayburt da gelişme göstermiştir.

⁴⁶ 11 Eylül 1362'de Pir Hüseyin Bayburt'u ele geçirmiştir. Osman Turan, *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihi Takvimler*, 3. bs., (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2007), 80-81.

⁴⁷ Bayburt'un 1381 yılında Mutahharten'in egemenliğine girdiği görülmektedir. Keçiş, *Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler (1204-1404)*, 112.

⁴⁸ Mutahharten ve bu mücadeleler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar II*, 2. Bs., (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 1991), 247-300.

⁴⁹ Ruy Gonzales Clavijo, *Timur'un Hayatı ve Kadiz'den Semerkant'a Seyahatler*, çev. Zeynep Ertan, (İstanbul: Pozitif Yayınları, 2008), 136.

⁵⁰ Ebu Bekr-i Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, çev. Mürsel Öztürk, (Ankara: Türk tarih Kurumu Yay., 2014), 55; Adak, *Orta Çağ'da Bayburt*, 101-102.

⁵¹ Ebu Bekr-i Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 37 vd.

⁵² Tellioğlu, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, 208; Adak, *Orta Çağ'da Bayburt*, 159-165.

⁵³ Günümüzde adı Çayıryolu'dur.

⁵⁴ Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, 62.

⁵⁵ Rahmi Hüseyin Ünal, "Bayburt Ulu Camii'nin Tanıtımı ve Mimari Özellikleri, içinde *Türk Tarihinde Kültüründe Bayburt Sempozyumu (23-25 Mayıs 1988)*, (Ankara: Bayburt Hizmet Vakfı Yayını, 1994), 405-408.

⁵⁶ Adak, *Orta Çağ'da Bayburt*, 262-265.

⁵⁷ Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, 61.

⁵⁸ Mesudî, *Murûc ez-Zeheb (Altın Bozkırlar)*, çev. D. Ahsen Batur, 2. bs., (İstanbul: Selenge Yayınları, 2011), 13-14.

⁵⁹ Mesudî, *Murûc ez-Zeheb (Altın Bozkırlar)*, 133.

Dönemin önemli diğer kaynaklarından Yakut, XIII. Yüzyılın başlarında Bayburt'un mamur ve güzel bir şehir olarak kaydetmiştir⁶⁰.

İklim, topoğrafya ve bitki çeşitliliği ile dönemin en önemli ihtiyaçlarından olan hububat tarımına ve hayvancılığa bölgenin müsait olması Bayburt ve çevresinin ekonomisinin de gelişmesini sağlayan bir etken olmuştur. Bölgeden geçen dönemin (XIV. yüzyıl) en ünlü seyyahlarından Marco Polo (1254-1324) da bu hususa dikkat çekmiştir; "*Bölge (Doğu Anadolu) yazın onların (Türklerin) hayvanları için çok güzel otlaklara sahiptir*"⁶¹. Böylece pastoral bir yaşama sahip Türkmen boyları da hayvan sürüleri ile Bayburt ve çevresini yazın yaylak olarak kullanmıştır.

Şihabeddin b. Fazlullah el-Ömerî (ö. 749/1349)⁶² bölgenin XIV. yüzyıldaki coğrafi durumu hakkında bilgi veren önemli müelliflerden biridir. Mesâlikü'l Ebsâr adlı eserinde Anadolu'daki üç önemli "gümüş" yatağından birinin Bayburt (Bahart)'ta olduğunu ifade etmiştir⁶³. Muhtemelen Gümüşhane'de çıkarılan gümüş madeni Bayburt'ta darp edilmekteydi. Bayburt'ta birçok hanedanlığın para darp ettirmesi de bunu göstermektedir. Anadolu'nun iklimi hakkında da bilgi veren el-Ömerî, Anadolu'nun çok soğuk kışlara sahip olduğundan bölge halkının yazdan kışlık pastırma, yağ, vb. ihtiyaçlarını hazırlayıp depoladığını aktarmıştır⁶⁴.

XV. Yüzyılın başlarında bölgedeki siyasi istikrarsızlıklar nedeniyle bölgenin yol ve ticaret güvenliği açısından iyi bir durumda olmadığını bölgeden geçen seyyahlar bize bildirmektedir. XV. Yüzyılın başlarında Bayburt ve çevresi sürekli el değiştirmiş ve hakimiyet mücadelelerine sahne olmuştur. Bu nedenle bölgedeki otoritesizlik eşkıyalığa zemin hazırlamış bu yıllarla uluslararası ticaret ve yolların güvenliği zayıflamıştır. Bölgeden 1403-1404 tarihlerinde geçip Timur'un sarayına elçi olarak giden Ruy Gonzales de Clavijo⁶⁵ yolların güvenlikten yoksunluğunu bizzat yaşayarak görmüştür. Trabzon, Gümüşhane, Kelkit, Erzincan üzerinden Erzurum'a giden elçi Ruy Gonzales de Clavijo, kendilerini yollarda koruyacak adamlar (on adam) ve atlar kiralarak bölgede seyahat etmek durumunda kalmıştır. Bölgenin nüfusu hakkında da bilgi veren seyyah bölgeye Türklerin hâkim olduğunu ve Çobanlı Türkleri gibi boyların bölgedeki varlığını ifade etmiştir. Ayrıca bölge halkının mutfak kültürü ve günlük yaşamı hakkında bilgiler aktarmıştır. Halkın çoğunlukla kilim kullanıldığını, yemeklerin et ağırlıklı olduğunu, ekme, turşu, köfte, pirinç, süt, kaymak, yumurta, bal gibi yiyecekleri sayarak bölgenin coğrafi ürünleri, mutfak ve bozkır kültürü hakkında bilgiler vermiştir⁶⁶.

Bölgenin tarihî coğrafyası ve özellikleri hakkında Türklerin önemli sözlü kültür ürünü olan destanlarda da bilgi bulmak mümkündür. Bayburt ve çevresinde geçen hikayeleri de konu edinen Dede Korkut Destanları çalışmanın konusu açısından önemlidir⁶⁷. Dede Korkut Destanlarının XV. Yüzyılda yazıya geçirildiği düşünülmektedir⁶⁸. Toponimi, sözlü kültür ve bozkır kültürünün önemli bir kaynağı olan Dede Korkut destanlarından "*Bamsı Beyrek, Salur Kazanın Evinin Yağmalanması ve Salur Kazanın Esir Olup Oğlu Uruz'un Onu Tutsaklıktan Çıkardığı*" hikâyelerinde Bayburt sıkça geçmektedir⁶⁹. Destanlar tahlil edildiğinde XI.-XIV. yüzyıllar arasındaki bölgedeki Türk Bozkır kültürü ve Türklerin yaşamı hakkında önemli bilgiler edinilmektedir. Türklerin daha çok obalar halinde, göçer evler olan çadırlarda, kafirlerin kalelerde yaşadıkları anlatılmakta ve Türklerin kullandıkları savaş aletleri, Türk Bozkır kültüründe atın önemi, han-ı yağma, potlaç kültürü gibi bilgiler bulunmaktadır⁷⁰.

⁶⁰ Guy Le Strange, *Doğu Hilafetinin Memleketleri (İslam Fetihlerinden Timur Zamanına Kadar)*, yay. haz. Adnan Eskikurt ve Cengiz Tomar, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2015), 163.

⁶¹ Marco Polo, *Dünyanın Hikâye Edilişi: Harikalar Kitabı I*, çev. Işık Ergüden, (İstanbul: İthaki Yay., 2003), 77.

⁶² İbn Fazlullah el-Ömerî Memlûklüler döneminde yaşamış, iyi bir fıkıh âlimi ve edebiyatçı olmasının yanında iyi bir tarihçi idi. "Mesâlikü'l-ebşâr fî memâlikü'l-emşâr", Müellifin en önemli çalışması olup ağırlıklı olarak tarih ve coğrafyadan bahseden ansiklopedik bir eserdir. Abdülazîz el-Alevî, "İbn Fazlullah el-Ömerî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 19, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999), 483-484.

⁶³ Şihabeddin b. Fazlullah el-Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*, çev. D. Ahsen Batur, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2014), 145.

⁶⁴ Şihabeddin b. Fazlullah el-Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*, 146.

⁶⁵ González Clavijo hakkında yeterli bilgi yoktur. Clavijo, 2 Nisan 1412 tarihinde vefat etmiştir. Clements R. Markham, *Narrative of Embassy of Ruy González Clavijo to the Court of Timour at Samarcand a.d 1403-1406*, (Londra: Hakluyt Society, 1859), IX.

⁶⁶ Ruy Gonzales Clavijo, *Timur'un Hayatı ve Kadiz'den Semerkant'a Seyahatler*, çev. Zeynep Ertan, (İstanbul: Pozitif Yayınları, 2008), 134-135.

⁶⁷ Kemal Üçüncü, *Dede Korkut ve Bayburt*, (Ankara: Bayproje Yayını, 2015).

⁶⁸ Pertev Naili Boratav, "Dede Korkut Hikayelerindeki Tarihi Olaylar ve Kitabın Telif Tarihi", *Türkiyat Mecmuası* XIII, (İstanbul 1958): 62; ; Faruk Sümer, *Oğuzlar*, (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, 1999), 368.

⁶⁹ Hikayeler için bk. Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut Hikayeleri*, (İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976).

⁷⁰ Hasan Erbay (ed.), *Dede Korkut Kitabı Hanım Hey*, c.I, (Ankara: TOBB Yayını, 2014), 296 vd.

Seyyahlar arasında Bayburt ve çevresi hakkında bilgi veren arasında Batıdan yolculuk edenler dikkat çekmektedir. Dominikan Tarikatı'ndan bir derviş XIII. yüzyıl sonlarında gerçekleştirdiği yolculuğunu kayıt almış ve bu yolculuğunda Doğu Anadolu'dan geçmiştir⁷¹. Bölgedeki yerli halkın Türklerden korktuklarını yanlarında sürekli atları ile dolaştıklarını tehlike anında atlarına binip hemen uzaklaştıklarını anlatmıştır⁷².

Orta Çağ'da Anadolu'da uzun süren ve tahrip edici olan Türk akınları önce bölgedeki Bizans varlığını ortadan kaldırmıştır. Daha sonra bu akınlar, Bizans Devletinden sonra bölgedeki en önemli otorite olan Kilisenin kurumsal yapısını da zayıflatmıştır. Mülk ve gelirleri azalan Kiliseler giderek varlıklarını da böylece yitirmiştir⁷³. Bu şekilde otoritesiz kalan ve ıssızlaşan bir "uc" bölgesi olan Bayburt ve çevresinde aynı Anadolu'nun diğer "uc" bölgelerinde olduğu gibi kolonizatör görevi üstlenecek olan Türk misyonerleri "Alperenler"⁷⁴ rol almaya başlamıştır. Barkan'ın "Kolonizatör Türk Dervişleri" olarak tanımladığı bu alperenler, ıssız coğrafyayı "şenlendirmişler ve soylarının bereketiyle oraları kendilerine hakiki bir vatan yapmışlardır"⁷⁵. Bayburt'ta da varlığı tespit edilen Ahi gruplarının, Mevlevi tarikatının ve diğer dini zümrelerin dervişleri kent merkezindeki ve köylerdeki faaliyetleri ile özellikle kırsalda inşâ ettikleri zaviyeleri ile demografik yapının değişiminde öncü olmuş, imar ve iskân faaliyetleri yürütmüşlerdir. Ayrıca tarım, hayvancılık ve ticari faaliyetleri ile Türklerde yerleşik yaşamın, şehirleşmenin, ticari hayatın yaygınlaşmasını sağlayarak iktisadi ve kültürel kalkınmaya da öncü olmuşlardır. Bu durum XII. Yüzyıldan başlamak üzere tüm Anadolu'da gözlenmiş Anadolu bir zaviye cennetine dönüşmüş, dervişler ve zaviyeler adeta mantar gibi hızla çoğalmış Mevlevilik, Bektaşilik, Kalenderilik, Rifailik gibi dini zümreler⁷⁶ Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar ulaşmıştır. Anadolu'da özellikle şehirlerde Mevlevilik, kırsalda Bektaşilik tarikatları kültürel dönüşümün en önemli aktörleri olmuştur⁷⁷.

XII. yüzyıldaki dini-kültürel dönüşümü dönemin Bizans kaynaklarından da takip etmek mümkündür. Niketas Khoniates, XII. Yüzyılın Bizans-Selçuklu ilişkileri için ana kaynaklardan biridir. Niketas, eserinde Anadolu'ya hâkim olan Türklerle yerel Hristiyan halkın çabuk dost olduğunu ve Bizans hakimiyetine karşı çıkan halkın Selçuklu boyunduruğunu tercih ettiğini çarpıcı bir şekilde ifade etmiştir. İfade edilen yerli halk ile "Türkler arasında sadece kuvvetli bir dostluk kurulmakla kalmamış, bunlar adet ve gelenekleriyle hemen hemen Türkleşmişlerdi. Bu sebepten de sınır komşularının tarafını tutuyorlar ve Bizanslıları kendilerine düşman görüyorlardı"⁷⁸. Böylece tüm Anadolu'da olduğu gibi Bayburt ve çevresinde de hoşgörülü yöneticiler ve hoşgörülü dervişler gönülleri de fethetmiştir. Nihayetinde XII. yüzyıldan itibaren Bayburt ve çevresinde Türk varlığı giderek artmış ve coğrafyadan vatana dönüşüm yaşanmıştır. Türk tireleri hayat şartları, iklim koşulları, otlaklarının bolluğu ile Atayurtları gibi gördükleri/hissettikleri Bayburt ve çevresini yurt tutmuştur.

Ahilik, Bayburt ve çevresinde varlık göstermiş önemli teşekküllerden biri olmuştur. Ahi mezarlarına ilde rastlanmaktadır. Ulu Arif Çelebi, Bayburt'a gelmiş ve aynı zamanda Mevlevi olan Ahi Ahmed Zencani ile görüşmüş zaviyesinde misafir kalmıştır⁷⁹. Arif Çelebi'nin Mevleviliği yaymak adına ziyaret ettiği iller arasında böylece Bayburt'un da olduğu ve Bayburt'ta Mevleviliğin yaygınlaşmaya başladığı anlaşılmaktadır. Arif Çelebi, Anadolu'nun Moğol tahakkümü altında olduğu yıllarda 1315 tarihinde rüyasında Mevlana'yı görüp Mevlevi olan hayırsever ve sevilen bir Ahi olan Ahmed'i Bayburt'ta ziyaret etmiş ve birkaç gün Bayburt'ta kalarak sohbetler etmiştir⁸⁰. Bu kaynaktan da anlaşıldığı gibi Bayburt ahilik ve Mevlevilik açısından da Orta Çağ Anadolu'sunun önemli merkezlerinden biri olmuştur.

Şehirleşme ve bu alandaki değişim ve dönüşüm incelendiğinde Bayburt'un kısa zamanda bir Türk-İslam beldesi özelliğini

⁷¹ Ricoldus de Monte Crucis, *Doğu Seyahatnamesi (Bir Dominikan Keşişin Anadolu ve Ortadoğu Yolculuğu 1289-1291)*, çev. A. Deniz Altunbaş, 3. bs., (İstanbul: Kronik Yayınları, 2018).

⁷² Ricoldus de Monte Crucis, *Doğu Seyahatnamesi (Bir Dominikan Keşişin Anadolu ve Ortadoğu Yolculuğu 1289-1291)*, 443.

⁷³ Bu konuda Anadolu'nun ayrıntılı bir analizi için bk. Speros Vryonis, Jr., *Küçük Asya'da Orta Çağ Helenizminin Çöküşü ve 11. Yüzyıldan Başlayarak 15. Yüzyıla Kadar İslamlaşma*, çev. İdem Erman, (İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2020).

⁷⁴ Bayburt'un merkezinde Alperenler Türbesi bulunmaktadır.

⁷⁵ Ömer Lütfi Barkan, *İstila Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri*, haz. Yahya Kemal Taştan, (İstanbul: Ötügen Yayınları, 2020), 106.

⁷⁶ F. Köpürülünün de ifade ettiği gibi: "Daha ilk Selçukiler zamanından itibaren Darü'l-Cihad olan Anadolu'ya, Türkmen boylarıyla beraber çok Türkmen Babalarının, Orta Asya, Harezmi ve Horasan sahalarından Yeseviye tarikatına mensup dervişlerin Horasan sufileri dediğimiz Melametiye şubelerine mensup şeyhlerin Irak, Suriye ve İran'dan türlü türlü akidelere malik insanların gelip kısmen -yeni teessüs eden- İslam şehirleriyle yavaş yavaş İslamlaşmaya başlayan eski merkezlere yerleştikleri tabiidir." F. Babinger ve F. Köpürül, *Anadolu'da İslamiyet*, çev. Ragıp Hulusi, 2. bs., (İstanbul: İnsan Yayınları, 2000), 48.

⁷⁷ Speros Vryonis, Jr., "Küçük Asya'da Göçebeleşme ve İslamlaşma", içinde *Osmanlı Öncesi Anadolu'da Pastoral Yaşam*, der. ve çev. İlhan Aslan, (İstanbul: Post Yayınları, 2021), 47-49.

⁷⁸ Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev. Fikret Işıltan, (Ankara: Türk tarih Kurumu Yayını, 1995), 24.

⁷⁹ Turan, *Doğu Anadolu'da Türk Devletleri Tarihi*, 55.

⁸⁰ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, (İstanbul: Kabcacı Yayınları, 2012), 326-327, 635.

kazandığı görülmektedir. Türk-İslam şehirlerinin yapısı ve kentsel gelişimi incelendiğinde şehrin merkezinin ulu cami ve çevresi olduğu görülmektedir⁸¹. Ulu camii merkez olmuş ekonomik ve sosyal hayat onun etrafında odaklanmıştır. Mahalleler de ulu caminin etrafında gelişmeye başlamıştır. Her mahalle bir caminin merkez olduğu bir yerleşim yumağı olmuştur. Bayburt'ta da bu şekilde olmuş Bayburt ulu cami ve çevresi kentin sosyal, kültürel, ilmi ve ekonomik merkezi olmuştur. Etrafında medreseler, bedestenler, kapanlar ve çarşılar inşa edilerek kentin ihtiyaçları giderilmiştir⁸².

Kaleler, Orta Çağ'ın önemli yapıları ve kent merkezlerinden biri olmuştur. Artan istila ve savaşlar nedeniyle güvenlik ihtiyacının üst düzeye çıkması nedeniyle güvenli yapılar olan kalelere önem verilmiştir. Bu güvenlik merkezleri bu fonksiyonları ile önemli bir nüfus çekmiş ve zamanla büyüyerek kent merkezleri olmuştur. Bayburt da Anadolu'nun önemli, korunaklı bir güvenlik merkezi olarak dikkat çekmiştir. Kervan yolları üzerinde güvenli bir konak olarak hem ticaret hem güvenlik açısından kentin avantajlı yapılarından biri Bayburt Kalesi olmuştur. Akın ve istilaların çok olduğu, istikrarsız dönemlerde insanlar Bayburt ve çevresindeki kalelerde konaklayarak korunmuştur. Bu şekilde en başta askerî bir işlev olarak şehir ön plana çıkmış daha sonra güvenliğin artması ve ticaretin gelişmesi ile şehir fonksiyonları gelişmiştir. Böylece uluslararası ticaretin de etkisi ile nüfus artmış kentsel gelişim ile kalenin bulunduğu tepeden kalenin eteklerine doğru şehir gelişerek Ulu cami etrafında şehir gelişmeye başlamıştır⁸³.

Sonuç

Bayburt kenti sahip olduğu coğrafi konumu, doğal güzellikleri ve stratejik konumu ile tarih boyunca insanoğlunun önemli yerleşim merkezlerinden biri olagelmıştır. Kentin kuruluşu ve gelişimi Çoruh kenarında, hâkim bir tepede olan kale ve çevresinde gerçekleşmiştir. Önemli ticaret merkezleri arasındaki transit yol ağı üzerinde kurulan kent kuzey-güney yol hattını kontrol eden bir tepededir. Bu konumuyla Orta Çağ'da önemli bir gelişim gösteren Bayburt, Türk hakimiyetinde altın çağlarını yaşamıştır. Selçuklular, Saltuklular, Anadolu Selçukluları, Eratnalılar, İlhanlılar, Ahi Ayna Bey, Mutahharten, Akkoyunlular gibi Türk hanedanlıkları arasında yaşanan hakimiyet mücadelelerine de sahne olan Bayburt kaleleri, camileri, köprüler, yolları, hanları, medreseleri, zaviyeleri gibi önemli ticari, dini, kültürel, mimarî ve eğitim kurumlarıyla Orta Çağ'da Anadolu'nun parlayan merkezlerinden biri olmuştur.

Bir kale-kent olarak Orta Çağ'da güvenli, Trabzon-Tebriz ticaret merkezleri arasında konaklama ve kavşak noktası, tarım ve hayvancılığa uygun verimli arazileri ile iktisadi açıdan dönemin güvenlik-ticaret-kültürel-sosyal şehir fonksiyonlarını taşıyan bir şehir olmuştur. Bu özellikleri ile Orta Çağ'da Anadolu'nun cazibe merkezlerinden biri haline gelen Bayburt seyyahlar başta olmak üzere dönemin kaynaklarında sıkça adı geçen ve hakkında bilgiler verilen önemli bir kent olmuştur.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Abdülazîz el-Alevî. "İbn Fazlullah el-Ömerî". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 19:483-484. İstanbul: TDAV Yayını, 1999.
- Adak, Mutlu. *Ortaçağ'da Bayburt (X.-XV. Yüzyıllar Arasında Bayburt'un Tarihi Coğrafyası)*. Ankara: Berikan Yayınları, 2016.
- Ahmed Eflâkî. *Ariflerin Menkıbeleri*. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2012.
- Aliağaoğlu, Alpaslan ve Abdullah Uğur. *Şehir Coğrafyası*. 2. bs. Ankara: Nobel Yayınları, 2012.
- Anna Komnena. *Alexiad (Malazgirt'in Sonrası)*. Çeviren Bilge Umar. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1996.
- Babinger, F. ve F. Köprülü. *Anadolu'da İslamiyet*. Çeviren Ragıp Hulusi. 2. bs. İstanbul: İnsan Yayınları, 2000.
- Barkan, Ömer Lütfi. *İstila Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri*. Hazırlayan Yahya Kemal Taştan. İstanbul: Ötügen Yayınları, 2020.
- Boratav, Pertev Naili. "Dede Korkut Hikayelerindeki Tarihi Olaylar ve Kitabın Telif Tarihi". *Türkiyat Mecmuası* XIII. (İstanbul 1958): 31-62.

⁸¹ Yılmaz Can, *İslam Şehirlerinin Fiziki Yapısı*, (Ankara: TDV Yayını, 1995).

⁸² Adak, *Orta Çağ'da Bayburt*, 186 vd.

⁸³ Methiye Gül Çöteli, "Bayburt Kent Dokusunun Gelişimi" (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2005), 129.

- Cahen, Claude. *Osmanlılardan Önce Anadolu*. Çeviren Erol Üyepazarıcı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.
- Cahen, Claude. *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi (XI. Yüzyılın İkinci Yarısı)*. Çeviren Yaşar Yücel ve Bahaeddin Yediöldüz. 2. bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 2021.
- Can, Yılmaz. *İslam Şehirlerinin Fiziki Yapısı*. Ankara: TDV Yayını, 1995.
- Çötel, Methiye Gül. "Bayburt Kent Dokusunun Gelişimi". Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2005.
- Demir, Necati (Hazırlayan). *Dânişmend Gazi Destanı*. 2. bs., İstanbul: Ötüken Yayınları, 2018.
- Ebu Bekr-i Tihranî. *Kitab-ı Diyarbekriyye*. Çeviren Mürsel Öztürk. Ankara: Türk tarih Kurumu, 2014.
- Eğilmez, Savaş. *Kuruluşundan Osmanlı Fethine Kadar Erzurum*. İstanbul: Erzurum Büyük Şehir Belediyesi Yay., 2012.
- Erbay Hasan (Editör). *Dede Korkut Kitabı Hanım Hey*. C.I. Ankara: TOBB Yayını, 2014.
- Fallmerayer, Jakob Philipp. *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*. Çeviren Ahmet Cevat Eren. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 2011.
- Göde, Kemal. "Eratnalılar Hakimiyetinde Bayburt". İçinde *Türk Tarihinde Kültüründe Bayburt Sempozyumu (23-25 Mayıs 1988)*. 347-352. Ankara: Bayburt Hizmet Vakfı Yayını, 1994.
- Gökyay, Orhan Şaik. *Dede Korkut Hikayeleri*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976.
- Gümüş, Nebi. "Celaleddin Harezşah'ın Gürcistan Seferleri". *EKEV Akademi Dergisi* 10, sy. 29. (Güz 2006): 155-178.
- Hahanov, A. *Panaret'in Trabzon Tarihi*. Çeviren Enver Uzun. Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık, 2004.
- Hanilçe, Murat. *Coğrafi Keşifler*. İstanbul: Selenge Yay., 2022.
- Jr., Speros Vryonis. "Küçük Asya'da Göçebeleşme ve İslamlaşma". İçinde *Osmanlı Öncesi Anadolu'da Pastoral Yaşam*. Derleyen ve Çeviren İlhan Aslan. 11-62. İstanbul: Post Yayınları, 2021.
- Jr., Speros Vryonis. *Küçük Asya'da Orta Çağ Helenizminin Çöküşü ve 11. Yüzyıldan Başlayarak 15. Yüzyıla Kadar İslamlaşma*, Çeviren İdem Erman. İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2020.
- Keçiş, Murat. *Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler (1204-1404)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013.
- Kesik, Muharrem. "Danişmendli Beyliği-Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu İlişkileri (1071-1178)". *Osmanlı Araştırmaları Dergisi* XXXIV, (2009): 119-144.
- Kesik, Muharrem. *Dânişmendliler (1085-1178)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2017.
- Konukçu, Enver. *Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum*. Ankara: YÖK Matbaası, 1992.
- Küçük, Cevdet. "Erzurum". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 11:321-329. İstanbul: TDAV Yayını, 1995.
- Le Strange, Guy. *Doğu Hilafetinin Memleketleri (İslam Fetihlerinden Timur Zamanına Kadar)*. Yayına Hazırlayan Adnan Eskikurt ve Cengiz Tomar. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2015.
- Marco Polo. *Dünyanın Hikâye Edilişi: Harikalar Kitabı I*. Çeviren Işık Ergüden. İstanbul: İthaki Yay., 2003.
- Markham, Clements R. *Narrative of Embassy of Ruy González Clavijo to the Court of Timour at Samarcand a.d 1403-1406*. Londra: Hakluyt Society, 1859.
- Mesudî. *Murûc ez-Zeheb (Altın Bozkırlar)*. Çeviren D. Ahsen Batur. 2. bs. İstanbul: Selenge Yayınları, 2011.
- Miller, William. *Son Trabzon İmparatorluğu (1204-1461)*. Çeviren Nurettin Süleymangil. İstanbul: Heyamola Yayınları, 2007.
- Niketas Khoniates. *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*. Çeviren Fikret Işıltan. Ankara: Türk tarih Kurumu Yayını, 1995.
- Öğün Bezer, Gülay. "Anadolu'nun Fethi ve Drakon Çayı Anlaşması'nın Bu Süreçteki Yeri". *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi* 4, s. 12. (2014): 21-34.
- Özcan, Altay Tayfun. *Türkiye'nin Doğuşu (Anadolu'da Türk Egemenliğinin İlk Evresi ve Türkiye Adının Ortaya Çıkışı)*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2023.
- Özdal, Ahmet N. "Türk Hâkimiyetinin Anadolu'ya Kazandırdığı Ekonomik İvme (XII-XIV. Yüzyıllar)". İçinde *Orta Çağ'da Ticaret*. Editör Tolgahan Karaimamoğlu. 67-114. İstanbul: Selenge Yayınevi, 2022.
- Polat, Erdal. "Kral Yolu'nun Anadolu Güzergâhı". *Erdem* 85. (2023): 91-118.
- Ricoldus de Monte Crucis. *Doğu Seyahatnamesi (Bir Dominikan Keşişin Anadolu ve Ortadoğu Yolculuğu 1289-1291)*. Çeviren A. Deniz Altunbaş. 3. bs. İstanbul: Kronik Yayınları, 2018.
- Ruy Gonzales Clavijo. *Timur'un Hayatı ve Kadiz'den Semerkant'a Seyahatler*. Çeviren Zeynep Ertan. İstanbul: Pozitif Yayınları, 2008.
- Simon de Saint Quentin. *Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu (1245-1248)*. Antalya: Doğu Akdeniz Kültür ve Tarih Araştırmaları Vakfı Yayını, 2006.
- Subaşı, Ömer. *Gürcü-Moğol İlişkisi (Güney Kafkasya 1220-1346)*. İstanbul: Kitabevi Yayını, 2015.
- Sutay, Gonca. *Anadolu'da Moğol İstilasının Başlangıcı ve Kadim Şehir Erzurum*. Ankara: İKSAD Yayınevi, 2020.
- Sümer, Faruk. *Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*. 2. bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1998.
- Sümer, Faruk. *Oğuzlar*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, 1999.
- Şahin, Tahir Erdoğan. "İpek Yolu: Tarihsel Geçmiş, Kültürü ve Türk Dünyası İçin Önemi". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 39, sy. 67. (2020): 71-97.
- Şihabeddin b. Fazlullah el-Ömerî. *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*. Çeviren D. Ahsen Batur. İstanbul: Selenge Yayınları, 2014.
- Tellioğlu, İbrahim. *Fethedilenlerin Gözüyle Anadolu'nun Fethi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2020.
- Tellioğlu, İbrahim. *Komnenosların Karadeniz Hakimiyeti Trabzon Rum Devleti (1204-1461)*. Trabzon: Serander Yay., 2009.
- Tellioğlu, İbrahim. *Orta Çağ'da Türkler Ermeniler Gürcüler*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayını, 2019.
- Tellioğlu, İbrahim. *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*. 2. bs. Trabzon: Serander Yayınları, 2007.

- Tellioğlu, İbrahim. *Trabzon Rum Devleti (Komnenosların Karadeniz Hakimiyeti 1204-1461)*. Trabzon: Serander Yayınları, 2009.
- Tellioğlu, İbrahim. *XI.-XIII. Yüzyıllarda Türk-Gürcü İlişkileri*. Trabzon: Serander Yayınları, 2009.
- Toksoy, Ahmet. "Celaled-din Harezmsah'ın Gürcistan'daki Faaliyetleri". *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi* 9, sy. 1. (2007): 137-150.
- Turan, Osman. *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*. 7. bs. İstanbul: Ötüken Yayınevi, 2004.
- Turan, Osman. *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihi Takvimler*. 3. bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2007.
- Üçüncü, Kemal. *Dede Korkut ve Bayburt*. Ankara: Bayproje Yayını, 2015.
- Ünal, Rahmi Hüseyin. "Bayburt Ulu Camii'nin Tanıtımı ve Mimari Özellikleri". İçinde *Türk Tarihinde Kültüründe Bayburt Sempozyumu (23-25 Mayıs 1988)*. 405-408. Ankara: Bayburt Hizmet Vakfı Yayını, 1994.
- Yücel, Yaşar. *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar II*. 2. bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 1991.